

УДК 7(510):78.092

Цитування:

Моя Ляо. Феномен змагальності у культурі Китаю. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2022. № 1. С. 58-63.

Moya Liao. (2022). The phenomenon of competition in Chinese culture. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 1, 58-63 [in Ukrainian].

Моя Ляо,

*аспірантка кафедри теорії та історії культури
Національної музичної академії України
імені П. І. Чайковського
ORCID:<https://orcid.org/0000-0002-1918-9953>
liaomoya1986@gmail.com*

ФЕНОМЕН ЗМАГАЛЬНОСТІ У КУЛЬТУРІ КИТАЮ

Мета статті – вивчення феномену змагальності в китайській культурі від найдавніших часів до сьогодення. **Методологія дослідження** будується на впровадженні таких методів наукової розвідки, як: культурологічний – у дослідженні різноманітних соціокультурних явищ; історико-генетичний – з метою виявлення витоків, становлення і подальшого піднесення змагальних практик в Китаї; системно-аналітичний – для всебічного вивчення функціонування агональності у різних сферах китайської культури, компаративний – у порівнянні аналогічних прикладів у різних культурних просторах. **Наукова новизна статті** полягає у комплексному охопленні різноманітних явищ змагальної природи, поширених у китайській культурі. **Висновки.** Довершеність та успішність і, як наслідок, суспільне визнання, визначають кінцеву мету всіх агональних явищ у китайській культурі від найдавніших часів до сучасності. У сьогоденні найважливішими стають культурно-мистецькі здобутки і звершення, які не поступаються у значенні економіці та політиці. Політика «м'якої сили» стає окремим напрямком зовнішньої міжнародної діяльності країни та важливим фактором у культурному змаганні з іншими державами.

Ключові слова: змагальність, агон, культура Китаю, агональні явища, культурна політика, «м'яка сила».

Moya Liao, Postgraduate Student at the Department of Theory and History of Culture of the P. I. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine

The phenomenon of competition in Chinese culture

The purpose of the article is to identify the phenomenon of competition in Chinese culture from ancient times to the present. **The research methodology** is based on the introduction of such methods of scientific intelligence as: culturalological - in the study of various socio-cultural phenomena; historical and genetic - in order to identify the origins, formation and further promotion of competitive practices in China; system analytical - for a comprehensive study of functioning of agonality in various spheres of Chinese culture, comparative - in comparison with similar examples in various cultural spheres. **The scientific novelty** of the article is comprehensive coverage of various phenomena of a competitive nature, which are common to Chinese culture. **Conclusions.** The ultimate goal of all agonal phenomena in Chinese culture from ancient times to the present is determined as perfection and success, and as a result, public recognition. Today, the most important are cultural and artistic achievements and accomplishments that are not less important than economics and politics. The policy of "soft power" becomes a separate area of the country's foreign international activity and an important issue in cultural competition with other countries.

Key words: competitiveness, agony, Chinese culture, agonal phenomena, cultural policy, "soft power".

Актуальність теми дослідження. Серед сучасних зіркових піаністів, чий творчий злет почався на конкурсних змаганнях кінця ХХ – початку ХХІ ст., спостерігається активна експансія виконавців з країн східно-азійського регіону – Японії, Південної Кореї, Китаю. Вагомі здобутки представників музичної культури Народної Республіки Китай, їх великі досягнення і перемоги на провідних міжнародних конкурсах привертають до себе увагу не тільки професійних музикантів або

аматорів, але й науковців. Осмислення цього явища пов'язане з виявленням національних і ментальних особливостей китайської культури, котрі найбільшою мірою обумовили бурхливий розквіт музично-конкурсного феномену в країні та яскраві звершення китайських піаністів на міжнародній арені. Історія культури Китаю наочно свідчить, що намагання досягнути першості у різних сферах діяльності породжує явища агону, конкуренції та протиборства, котрі, на відміну від

традиційного погляду, властиві не тільки європейській цивілізації, але й географічно віддаленим територіям інших культурних просторів. Тому виникає необхідність більш докладно проаналізувати приклади проявів феномену змагальності у китайській культурі, що і визначає актуальність статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначні здобутки у дослідженні змагальності та агону як її особливого різновиду належать науковим розвідкам В. Буркерта, Я. Буркхардта, Й. Хейзинги, Х. Хофмайстера, М. Пухлянка. Окремі явища змагальної природи у фольклорі та побуті Китаю досліджують Ю. Христюбова та В. Урусов, але на сьогодні в українському науковому просторі відсутнє комплексне дослідження феномену змагальності в китайській культурі.

Мета статті – дослідити прояви змагальності в китайському культурному просторі від найдавніших часів до сьогодення.

Виклад основного матеріалу. На ранньому етапі існування людства змагальність була обов'язковим, але вимушеним фактором у складній битві за біологічне виживання. З часом вона звершила перехід від природного до суспільного, до виховання і культури та отримала втілення у такому соціокультурному феномені, як агон або агональність (давньогрецькою *ἀγών* – змагання, боротьба, спорт, суперництво). Агон, в основі якого лежить прагнення людини до самоствердження, і агональність як особливий вид змагальності стали «міцним засобом опанування світу» і серйозним мотивуючим фактором, що направляли людську діяльність і покращували її наслідки і результати. Знаходячись біля витоків культури, котра являє собою постійне змагання і творчу ворожнечу «всіх проти всіх», агональність виражає її сутнісну сторону.

Будучи нерозривно пов'язаною з культурою, агональність проявила себе у різноманітних сферах людської діяльності, вже не обмежених безпосередньо фізичним існуванням, і породила безліч змагальних феноменів, котрі характеризуються ігровими рисами та конкурентним характером. Українська дослідниця М. Пухлянка відзначає, що дух агону пронизував всі сфери функціонування давньогрецького суспільства і фактично визначав сутність античної цивілізації, обумовлюючи всі її перемоги і здобутки [3, 13]. Серед найбільш відомих сфер поширення «змагання заради змагання» в

Давній Греції необхідно вказати не тільки спорт (олімпійські ігри), але й політику, філософію, художню творчість. У подальшому пронизуючий соціально-культурний простір агон, змагання, боротьба заради самої боротьби, заради суспільної поваги стають визначальними для наступних тисячоліть існування людської цивілізації.

На відміну від досліджень культури часів античності, роль агональних явищ у китайській культурі на сьогоденній час залишається маловивченою. Лише окремі науковці, традиційно відзначаючи серед провідних детермінант національної самосвідомості колективізм, традиціоналізм і державність, вказують на агональність та індивідуальний здобуток як її вагомі складові [1, 2, 4]. Разом із тим, досягненню солідних успіхів представників східно-азійського регіону сприяють їх певні культурні (ментальні) риси, котрі виховані протягом тисячоліть наслідування заповідям конфуціансько-буддійської філософії, серед основних засад якої – повага до старших, наполегливість і дисципліна, постійне прагнення до досконалості. Довершеність та успішність і, як наслідок, суспільне визнання, котрі здобуваються у наполегливій боротьбі та жорсткій конкуренції, були проголошені Конфуцієм визначальними пріоритетами у житті.

Як елемент традиційної культури країн східно-азійського регіону агон зустрічається в різних сферах діяльності суспільства. Зокрема змагальність пронизує не тільки мистецтво, але й політику, державотворення, повсякденне життя, побут, спорт тощо. Приклади втілення агонального принципу у різних галузях життєдіяльності китайського суспільства підтверджують його значимість протягом багатотисячолітньої історії Китаю.

Унікальним феноменом в культурі Китаю були конкурсні змагання-відбори на державну службу у вигляді імператорських державних іспитів на отримання вченого звання. На відміну від давньогрецьких змагань-агонів, у Китаї переможці отримували не тільки велику пошану від суспільства, але й вагоме фінансове забезпечення на всі наступні роки життя у вигляді престижної посади державного службовця. Успішне подолання іспитів також забезпечувало просування на вакантні цивільні або військові посади освічених претендентів, чим протягом багатьох століть забезпечувалася ротація кадрів на важливих державних постах.

Проголошений Конфуцієм принцип чесного конкурсного змагання серед найбільш розумних, здібних і навчених конкурсантів остаточно оформився у єдину для цілої країни жорстку екзаменаційну систему, котра отримала назву імператорського іспиту *кецзюй* та існувала тринадцять століть (з 605 по 1905 рр.).

У XV ст. остаточно сформувалися чіткі правила до його змісту і структури, згідно котрих автор повинен був вміти аргументовано довести власні думки, виявити неабияке літературне обдарування і знання мови. Всі претенденти зачинялись з письмовими приладдями і запасом їжі на декілька днів у спеціально побудованих маленьких приміщеннях, звідки категорично заборонялось виходити або спілкуватись з кимось [4, 58]. Докладний опис зовнішніх прикмет в особових документах учасника сприяв надійності ідентифікації особи, а шифрування письмових робіт знижувало можливість їх необ'єктивної оцінки. Залишилися історичні свідчення про тяжкі покарання і навіть страту у випадках виявлення порушення правил доброчесності (списування) з боку конкурсантів або корупційних фактів зі сторони суддів.

Держава брала на себе значну частину фінансових витрат на проведення іспитів, щоб максимально забезпечити доступ до них прогресивно налаштованій молоді, незалежно від соціального статусу і матеріальних можливостей. Також державне фінансування суттєво знижувало ризик зловживань або корупційних дій всіх учасників екзаменаційного процесу. Претенденти і судді забезпечувались письмовим приладдям, їжею, спеціальними приміщеннями і навіть оплатою дорожніх витрат, а переможці, які виявили найкращі результати, – коштовними призами у вигляді золотих кубків і срібних чаш, а також цінними подарунками, дорогими тканинами тощо.

Індустріалізація виробництва і модернізація суспільства у другій половині XIX ст. викликали необхідність нових знань і більш різносторонньої підготовки та, відповідно, нової системи освіти, котрій вже не відповідав традиційний підхід до змісту навчання, дбайливо збережений в китайській культурній традиції протягом кількох тисячоліть. Тому атестаційна система *кецзюй* у 1905 році була скасована, а навчальний процес поступово змінювався, орієнтуючись на західні освітні моделі. Але закріплені на ментальному рівні прагнення до подолання

найскладніших завдань у запеклій конкурентній боротьбі, одержання перемоги у змаганнях в складних умовах при надзвичайно високому конкурсі, пошана до освічених людей і, зокрема, викладачів у поєднанні з працелюбністю, наполегливістю, – все це, безумовно, знайшло відтворення в багатьох змагальних явищах китайської культури – від політики до спорту.

Одним з найдавніших прикладів спортивних національних змагань є національне Свято човнів-драконів, котре виникло більше двох тисячоліть тому. Його основною метою було жертвопринесення драконам та вигнання злих духів. Воно є одним з трьох найважливіших традиційних свят поклоніння силам природи, до яких ще належать Свято Весни і Свято Середини осені, і має декілька назв: День поета, Свято початку літа, свято Дуаньцзи – подвійної п'ятірки (воно відбувається у п'ятий день п'ятого місяця за китайським місячним календарем).

У китайському фольклорі зберіглось декілька легенд про походження цього свята, котрі відрізняються в залежності від регіону. Згідно однієї з них, урочисті перегони були започатковані мешканцями стародавніх південно-східних китайських царств У та Юе, які пишались тим, що вони є нащадками драконів. На початку спекотного літа у п'ятий день п'ятого місяця за місячним календарем з метою вимолити гарну погоду і щедрий врожай вони святкували сільськогосподарське свято, задобрюючи водяного дракона. Той вважався головним розпорядником хорошою погодою, тому для нього готували жертви у вигляді бамбукового, пальмового або очеретяного листа з рисом, яке кидали у воду з човнів на середині ріки.

Перегони на прикрашених гірляндами з квітів, стрічок і ліхтарів різнокольорових човнах у вигляді драконів згодом стали спортивними змаганнями, популярними у більше як 60-ти країнах світу, зокрема в Австралії, Канаді, Малайзії, Новій Зеландії, США, ПАР. У 1980-х роках було створено Міжнародну Асоціацію змагань на човнах-драконах. У Китаї з 1980 р. вони де-юре вважаються національним видом спорту і проводяться щороку на честь «Кубка Цюй Юаня», а у 2006 р. отримали статус «національної культурної спадщини» і з 2007 р. стали державним святом.

Іншим вподобаним захопленням всієї нації китайців, в основі котрого знаходиться змагання сильніших за перемогу, є бої цвіркунів – тисячолітня національна традиція,

старанно збережена, незважаючи на чисельні перепони та переслідування. Улюблений вид дозвілля різних верств суспільства – від імператорського двору до простих селян, протягом багатьох століть розвинувся у своєрідний різновид спортивних змагань і став невід'ємною частиною агональної культури та історії Китаю. В ньому зосередились важливі ментальні риси нації – спортивний азарт у поєднанні з любов'ю до природи та комах (зокрема, милування звуками наспівів «співочих братів»), а також турботливе ставлення до національних традицій, прагнення передати їх наступним поколінням. Якщо в європейській цивілізації цвіркун – це символ домашнього тепла і затишку, то у китайській культурі він є уособленням хоробрості, сили і навіть відродження. Цикади часто ставали домашніми улюбленцями, котрих доглядали, тренували, навчали виконанню різних команд та готували до перемоги у боях на звання чемпіона (ціна кращих бійцівських комах може сягати декількох тисяч доларів).

Вважається, що турніри цвіркунів проходять в Китаї понад дві тисячі років. Перші докладні письмові відомості про доглядання цикад та підготовку їх до участі у змаганнях зустрічаються у джерелах доби династії Тан (618–907 рр.). Саме тоді їх почали садити до клітин з метою отримати задоволення від цвірінькання в домашніх умовах, а не на природі. Утримання цикад перетворилось на мистецтво, котре почало оспівуватись у поезії та живописі. З часом догляд за комахами настільки захопив суспільство, що за часів династії Мін (1368–1644) виникла мода на спеціальні будиночки для цикад із золота, срібла, нефриту, порцеляни, дерева, міді, кісток або черепашого панциря, в залежності від матеріального статку господаря. Під час правління династії Цин (1644–1911) була введена посада доглядальника за цвіркунами з метою їх підготовки до концертів на першу вимогу імператора.

До культурних зразків характерної для китайського суспільства змагальності з метою досягнення індивідуального успіху, належать «чайні змагання» – приклад найбільш дорогої та вишуканої культурної розваги, історія котрої налічує багато століть. Вони виникли на основі сформованої у добу Тан (618–907) поширеної культури чаю – напою, що використовувався у різних верствах китайського суспільства. Чай підносили імператору та його наближеним як цінний

подарунок, вживали як лікувальний засіб або у повсякденному побуті простих селян. Культура чаю розквітла в епоху Сун (960–1279), коли оцінка якості чайного листа, володіння мистецтвом його приготування переросли у «чайні змагання». Найбільший внесок у розвиток чайної культури і удосконалення чайних змагань було зроблено імператором Хуей-цзуном (1082–1135, відомий на ім'я Чжао Цзи) – визнаним художником, каліграфом, поетом, музикантом і композитором, колекціонером творів мистецтва, видатним майстром чайної церемонії [5, 65]. Чжао Цзи встановив головні критерії для визначення переможця у приготуванні чаю.

Чайні змагання виконували різні функції в залежності від соціальної приналежності учасників: для селян вони були засобом виявлення кращого фахівця серед виробників елітного «чаю для підношення імператору», у вищих прошарках суспільства – можливістю заповнити своє дозвілля творчою діяльністю. Такі заняття були пронизані стихією піднесеної гри, котра приносила радість і художнє задоволення, що розширює простір нового досвіду. Протягом століть не тільки відкривались нові сорти чаю та удосконалювались дегустаційні показники напою, але й відбувалась поетизація та естетизація чайного дійства, створювались вірші, малюнки, філософські трактати, присвячені чайній культурі в цілому і чайним змаганням зокрема.

Давній зв'язок китайської культури з агональністю віддзеркалився також у національному фольклорі, зокрема у стародавніх притчах та легендах. Про суперництво тварин за право очолити місячний календар розповідають відомі зразки усної народної творчості Китаю, зокрема легенда про змагання, яке організували боги між тваринами за право відкривати дванадцятирічний календарний цикл. Переможцем несподівано стала маленька сіра миша, яка виявила кмітливість і уміння використовувати на власну вигоду більш могутніх суперників та першою досягла поставленої мети. Таким чином, основний висновок легенди втілює важливу національну ідею: на перемогу можуть претендувати всі, але індивідуального успіху досягає не обов'язково той, хто фізично сильніший, а той, хто більш розумний, далекоглядний і навіть хитрий, здатний до маніпуляції у своїх інтересах. Необхідно підкреслити, що перевагою китайського національного

характеру є уміння використовувати у конкурентній боротьбі силу супротивника для досягнення власної користі і перемоги.

Вершиною втілення національної уяви про змагальність є давньокитайський трактат Сунь Цзи «Мистецтво війни» (кінець VI – початок V ст. до н.е.), у якому викладена національна філософія суперництва та боротьби. Її основою вважаються не тільки фізична сила, швидкість та витривалість, але й мистецтво вмілих маніпуляцій, котрі доречно використовувати у боротьбі із супротивником на шляху до перемоги. Значення цієї праці не обмежується виключно військовою сферою і є більш важливим. У сучасному китайському суспільстві стратегіями вчення Сунь Цзи використовуються у різних сферах діяльності, в основі котрих заходиться змагальність: у міжнародних відносинах, зовнішній і внутрішній політиці, економіці, бізнесі, спорті тощо. Цікавим є факт наявності копій трактату «Мистецтво війни» у всіх гравців збірної Бразилії, котрі під керівництвом Луїса Філіпа Сколарі стали чемпіонами світу з футболу у 2002 [6].

Появу нових акцентів у змагальності в життєдіяльності китайського суспільства в кінці XX – початку XXI ст. переконливо пояснює теорія етнокультурного розподілу і агонального протистояння цивілізацій у боротьбі за геополітичне лідерство, висунута С. Хантінгтоном. Сучасна державна політика «безперервного змагання зі світом» з метою перемоги та глобального лідерства Китаю охопила всі сфери та встановила національні пріоритети.

Поміж трьох основних напрямків, що складають основу розробленої концепції «м'якої сили» [2], виділяються політика міжнародної безпеки, націлена на запобігання міжнародної напруженості, допомога країнам світу в економічній, соціальній, гуманітарній сферах, освіті і охороні здоров'я, а також демонстрація світові сучасних культурних досягнень Піднебесної.

Визначаючи пріоритетні засади державної діяльності, КПК поставлено завдання здійснювати стратегію виходу культури назовні, підвищувати міжнародний вплив китайської культури, демонструвати світу новий образ реформ і відкритості Китаю. Китайські митці, активно беручи участь у міжнародних конкурсах і змаганнях, та, демонструючи світові високий рівень творчих здобутків, створюють привабливий образ батьківщини, в котрій синтез збережених унікальних тисячолітніх традицій з сучасними

досягненнями західної цивілізації стає визначальною рисою культури. І хоча на цьому етапі Китай не може змагатися із розвинутими західними державами у сфері розважальної індустрії за межами країни, він не відмовляється від суперництва в інших сферах культурної діяльності, зокрема, в академічному музичному виконавстві.

Висновки. В історії культури Китаю змагальність як соціокультурний феномен налічує багаточисельні приклади, котрі охоплюють всі сфери життєдіяльності суспільства. Протягом кількох тисячоліть китайська молодь виховувалась на засадах буддійсько-конфуціанської філософії, основні заповіді котрої – повага до старших, наполегливість і дисципліна, постійне прагнення до досконалості, – засвоювалися на ментальному рівні. Довершеність та успішність і, як наслідок, суспільне визнання, визначають кінцеву мету всіх агональних явищ в китайській культурі від найдавніших часів до сучасності. У сьогоднішні найважливішими стають культурні здобутки і звершення, які не поступаються у значенні економіці та політиці. Проведення чисельних культурних заходів, виставок, концертів і фестивалів сприяють покращенню іміджу Піднебесної у багатьох країнах світу. Політика «м'якої сили» стає окремим напрямком зовнішньої міжнародної діяльності країни та важливим фактором у культурному змаганні з іншими державами.

Література

1. Кірносова Н. Китай: 40 років реформ та відкритості у царині культури. Україна–Китай, 2018, N14. URL: <https://sinologist.com.ua/kirnosova-n-kytaj-40-rokiv-reform-ta-vidkrytosti-u-tsaryni-kultury/>
2. Коротков Д. «М'яка сила» Китаю в контексті її глобальних рейтингів. Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Збірник матеріалів ХУ міжнародної наукової конференції. Інститут сходознавства ім. А.Кримського. Київ, 2021. с. 183-187. URL: <https://oldiplus.ua/shodoznastvo/kytajska-cyvilizaciya-tradyciyi-ta-suchasnist/>
3. Пухляк М. Конкурс музикантів-виконавців як феномен сучасного культурного простору : дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.01. НМАУ імені П. І. Чайковського. Київ, 2014. 160 с.
4. Урусов В. Виникнення і розвиток системи державних іспитів стародавнього Китаю. Китаєзнавчі дослідження. 2018, No. 2. с. 52–60.
5. Христілюбова Ю. История развития китайской чайной традиции, пути ее распространения и адаптация в других странах. Китаєзнавчі дослідження. 2018, No. 2. с. 61–72.
6. Winter, Henry. Mind games reach new high as Scolaris studies art of war. 2006.

URL:<https://www.independent.ie/sport/soccer/mind-games-reach-new-high-as-scolari-studies-art-of-war-26381842.html>

References

1. Kirnosova N. (2018). China: 40 years of reforms and openness in the field of culture. Ukraine – China. No. 14. URL: <https://sinologist.com.ua/kirnosova-n-kytaj-40-rokiv-reform-ta-vidkrytosti-u-tsaryni-kultury/>[in Ukrainian].

2. Korotkov D. (2021). China's "soft power" in the context of its global rankings. Chinese civilization: traditions and modernity. Proceedings of the XU International Scientific Conference. Institute of Oriental Studies. A. Crimean. URL: <https://oldiplus.ua/shodoznastvo/kytajska-cyvilizaciya-tradyciyi-ta-suchasnist/>[in Ukrainian].

3. Pukhlyanko M. (2014). The competition of musicians-viconauts as a phenomenon of modern

cultural space. Candidate's thesis. Kyiv: NMAU named after P. I. Tchaikovsky. 160 p. [in Ukrainian].

4. Urusov V. (2018). The emergence and development of the system of state examinations of ancient China. Chinese studies. No. 2. pp. 52–60 [in Ukrainian].

5. Khristolyubova Yu. (2018). History of the Chinese tea tradition, ways of its spread and adaptation in other countries. Chinese studies. 2018, No. 2. pp. 61–72 [in Russian].

6. Winter, Henry (2006). Mind games reach new high as Scolari studies art of war. URL: <https://www.independent.ie/sport/soccer/mind-games-reach-new-high-as-scolari-studies-art-of-war-26381842.html>

Стаття надійшла до редакції 11.01.2022

Отримано після доопрацювання 27.01.2022

Прийнято до друку 29.01.2022